

Giustinianov *Itinerar* od istarskoga sjevera do gradova mletačke Albanije Bara i Ulcinja jedinstvena je i rječita građa koja pruža brojne informacije o krajevima, gradovima i stanovništvu na većem dijelu istočne obale Jadrana. Gotovo sedam mjeseci putovanja od grada do grada, u godinama kada se najveći dio obale još uvijek nalazio pod mletačkom vlašću, bilo je dovoljno dugo vrijeme da mletački sindik upozna hrvatski dio mletačkih prekomorskih posjeda. Objavljivanjem ovoga prijevoda, ali i talijanskog izvornika, ovaj dragocjen izvor postaje dostupan znanstvenoj javnosti i širem čitateljstvu koje želi saznati nešto više o mletačkome viđenju naše obale u ranome novovjekovlju.

Lovorka Čoralić

Gašpar Vinjalić, *Kratki povijesni i kronološki pregled zbivanja koja su se dogodila Slavenima u Dalmaciji, Hrvatskoj i Bosni 1514.-1769.*, preveo, dodao podnaslove i uputnice na vrela Bruno Pezo, uskladio s izvornikom i popratio objašnjenjima Vicko Kapitanović, Književni krug, Split 2010., 287 str.

U izdanju Književnog kruga iz Splita 2010. objelodanjen je u prijevodu s talijanskog na hrvatski jezik treći svezak Vinjalićeva djela *Compendio storico e cronologico delle più memorabili occorse agli Illiri e Slavi in Dalmazia, Croazia e Bosnia (1514-1769) – Kratki povijesni i kronološki pregled važnijih zbivanja koja su se dogodila Slavenima u Dalmaciji, Hrvatskoj i Bosni*, čiji je tekst, kako ističu priređivači, bio nedovoljno poznat čak i povjesničarima. Djelo se sastoji od *Predgovora* (5-6), povijesne studije *Gašpar Vinjalić i njegova povijest Slavena* (7-20) te Vinjalićeva teksta koji je podijeljen na poglavlja: 1. *Tursko osvajanje Dalmacije*, 2. *Čežnja za slobodom*, 3. *Događaji u Dalmaciji za Kretskog rata*, 4. *Kratko primirje i Morejski rat* te 5. *U spletu mletačke i austrijske politike*. Na kraju je dodana bibliografija vrela rabljenih za Vinjalićev životopis, zatim literatura s popisom ilustracija te dva sažetka, na engleskom i talijanskom jeziku, sa 44 slikovna priloga današnjeg stanja utvrda (Trsat, Senj, Modruš, Karlobag, Brinje, Perušić, Knin, Livno, Omiš, itd.) koje se spominju u tekstu, zaključno s kazalom osobnih imena i sadržajem.

S obzirom na to da navedeno Vinjalićevo djelo pripada među važniju povijesnu literaturu o turskim osvajanjima naših krajeva, utvrda i gradova u razdoblju od 1514. do 1769. te da u našoj historiografiji ima svoju vrijednost i određeno mjesto, opravdano zaslužuje da ga na ovom mjestu predstavimo, kao i njegovog autora, ne samo povjesničarima, nego i širem čitateljstvu.

Vinjalićeva povijest sadrži tri sveska. Prva dva, koji sežu do 1520., preradio je mletački franjevac Gianantonio Bomman (odnosno, Ivan Antun, kako se sam potpisao u jednom svom hrvatskom izdanju) te ih objelodanio u Veneciji. Oba su pisana na temelju objavljenih djela, za razliku od ovog trećeg sveska, koji uglavnom počiva na neobjavljenim izvorima i svjedočanstvu očevidaca. S toga je vrijednost toga sveska još i veća, jer su neka vrela danas zagubljena, a svjedočanstva očevidaca nisu zabilježena. Navedeno razdoblje od 1514. do 1769., koje obuhvaća taj treći svezak, bilo je sudbonosno za hrvatsku povijest. Neprestani ratovi i četovanja, napadi i obrane, koje opisuje Vinjalić, imali su nesagledive posljedice za hrvatski narod, državne granice i njihovu obnovu. Upravo je zbog tih vrijednosti Vinjalićevo djelo početkom 19. stoljeća pripremao za objavljivanje Šime Urlić, te potom Petar Karlić, no na žalost, to se nije ostvarilo, sve do danas.

Studiju o životu i radu Gašpara Vinjalića napisao je naš poznati crkveni povjesničar Vicko Kapitanović, donoseći u njoj osnovne, ali i malo poznate podatke o autoru. Navodi da se Vinjalić, ili Vinjal, kako se ponekad sam potpisivao, rodio 3. listopada 1707. u Zadru, u uglednoj časničkoj obitelji, od oca Izaka koji je obavljao službu gradskog vojnog supomoćnika (*coadiuvante di piazza*) i majke Nedjeljke (Domine) Medaković. Na krštenju, na kojemu mu je bio kum plemić Ivan Barozzi (*camerlengo*), dano mu je ime Petar. S obzirom na to da mu je otac i nadalje ostao u vojnoj službi te bio 1716. unaprijeđen u gradskoga vojnog pomoćnika (*ajutante di piazza*), logično je zaključiti, kako navodi Kapitanović, da je dječak proveo djetinjstvo i prvo školovanje u rodnom Zadru. No, nije poznato što je mladog Vinjalića navelo da iz glavnog grada pokrajine Dalmacije, u kojemu je bio ugledni franjevački samostan, prijeđe k franjevcima zvanim "bosanski fratri" u čiji je red stupio 12. studenoga 1735. Kad je došao u franjevački samostan na Visovcu, gdje je bio običaj da mladići provedu neko vrijeme u samostanu prije negoli stupe u novicijat, dobio je ime Vinko. Tu je, prema mišljenju nekih autora, završio gramatičku školu, iako o tome nema arhivskih zabilježbi. Vjerojatno je barem neko vrijeme, što je tada bilo uobičajeno, proveo kao gojenac u Provinciji Bosni Srebrenoj, kako proizlazi iz njegove izjave prije stupanja u novicijat. Kako su arhivski izvori o Vinjaliću vrlo škrti, tako njegovi životopisci navode da je 1742. imenovan učiteljem (*magister iuvenum*) samostanske škole sv. Lovre u Šibeniku iz kojega se, čini se, samostalno udaljio i prešao u Knin, gdje je određen za službu učitelja samostanske mladeži, koju je obavljao i naredne godine. Tada je ujedno obavljao i službu župnika u Kninu. U narednom razdoblju obavljao je razne službe: učitelja gramatike, župnika, gvardijana, vizitatora samostana, a i definitora Provincije u Kninu, drniškom Gracu, šibenskom Varošu. Takvu službu obavljao je sve do 1773., kada mu je zbog poboljšavanja omogućen 20. kolovoza odlazak u Veneciju na liječenje. Na povratku je bio premješten na otočić Visovac na kojemu boravi sve do smrti 16. svibnja 1781. Njegovi životopisci spominju više njegovih rukopisnih djela koja se čuvaju u Arhivu franjevačkog samostana na Visovcu. No, ta bi se djela, kako napominje Kapitanović, mogla u stvari svesti samo na dva: na prije navedeno djelo *Compedio istorico...* i drugo, *Principi della Grammatica ad uso de Slavi che desiderano esser Religiosi con quali nell'apprenderano la lingua Latina et Italiana, servira anco agli Italiani per apprendere la lingua Slava*, dok su preostali rukopisi ustvari predradnje za spomenuto djelo *Compedio istorico*. Iako je nepoznato gdje je Vinjalić studirao, ipak se može ustvrditi, kako ističe Kapitanović, da je bio obrazovan na franjevačkoj prosvjetiteljskoj tradiciji koju je slijedio, odbacujući slobodoumne prosvjetitelje koji su donosili tuđinsku kulturu. Stoga je Vinjalić sa svojim radovima, napominje Kapitanović, nastojao "širenjem svijesti o vrijednosti domorodačkog načina života i kulture življenja uliti ponos prvenstveno mladim franjevcima i stanovništvu Dalmacije, ali i upoznati i ostale neslavenske čitatelje sa slavenskim stanovništvom na istočnoj obali Jadrana". To ponajbolje oslikava njegov idealizirani opis Morlaka, među kojima je proveo čitav svoj život: "Život se Morlaka može usporediti sa životom patrijarha Abrahama, Izaka i Jakova. Oni napasaju stada, mijenjaju prebivalište prema potrebama i rado pokazuju gostoljubivost kako su to činili i oni sveti ljudi...". Osim istančanog smisla za lijepu deskripciju događaja, Vinjalić se, u svojem djelu, nakon neuspjela pokušaja njegove dvojice subraće da izdaju gramatike, sam pobrinuo da kao dugogodišnji učitelj u gramatičkoj školi izda trojezičnu gramatiku, hrvatsko-latinsko-talijansku, olakšavajući učenicima naporno učenje jezika. Bila je to, kako napominje Kapitanović, prva trojezična gramatika priređena za franjevačke škole, iako se vjerojatno malo rabila.

No, Vinjalić je ipak posvetio veću pažnju svojem glavnom djelu *Compendio storico* koje je dugo priređivao, sve dok nije dobilo konačan oblik. Pisao ga je na talijanskom jeziku i to više zbog onih koji dolaze u Dalmaciju i žele znati o njezinoj prošlosti, nego za domaći puk. Ponajprije se to misli na Mlečane, koji su odreda bili u upravnim službama i trebali su upoznati taj narod i njegovu prošlost. Za taj svoj rad služio se mnogim tiskanim djelima autora Farlatija, Gonzage, Minucija, Sarpija, Garzonija, Pavića, Lastrića i dr., ali i rukopisnim radovima Dinka Zavorovića i Franje Divnića, te samostanskim ljetopisima i arhivima, koristeći za svoje dokazivanje i žive svjedoke, očevidece. Njegovo je djelo korisno i zbog geografskih podataka, jer navodi imena naselja, arheoloških lokaliteta (amfiteatar Burnum u Ivoševcima), rijeka i potoka (pitajući se, na primjer, nije li tada Unac smatran Unom), te pruža geografski opis Zagore i njezinih granica. U djelu govori i o Morlacima, odnosno Vlasima, za koje kaže da su ostatak Hrvata i Srba koji su se pred Turcima povukli u planinska područja. No, on tu pravi razliku, pa navodi da su Turci za pravoslavne rabili naziv Vlasi, a za katolike, Latini. Za njega su *Morovlachi*, Črni Vlasi, stanovnici u unutrašnjosti Dalmacije, ponekad i do same obale. Da bi mogao tiskati svoje dogotovljeno djelo, Vinjalić ga je povjerio na uređenje, kao što smo naprijed napomenuli, mletačkom franjevcu Gianantoniju Bommanu koji je u to vrijeme studirao na generalnom učilištu u Šibeniku i naučio hrvatski jezik. Bomman ga je u metodološkom i jezičnom pogledu toliko preradio da ga je, kako smatra Kapitanović, u znanstvenom pogoršao. Tako prerađeno, izdao ga je u dva sveska pod naslovom *Storia civile ed ecclesiastica della Dalmazia, Croazia e Bosna in libro dodici compendiate* (Venezia, Apresso Antonio Locatelli, 1775.), navodeći njegova autora Gašpara Vinjalića samo u predgovoru kao sakupljača građe. Tako prerađeno djelo, zapravo i nije bilo više Vinjalićevo, ali ni Bommanovo. Nakon svega što mu je uradio s djelom, Vinjalić mu je s pravom uputio određene zamjerke (1776.) koje su imale ozbiljne implikacije u pogledu tiskanja trećeg sveska njegova rukopisa, koje je iz ekonomskih razloga bilo prekinuto. Rukopis je završio na Visovcu, gdje je uskoro Vinjalić i preminuo. Uskoro je rukopis preuredio i bilješkama opremio Šime Urlić, te ga ponudio Jugoslavenskoj akademiji, koja ga je otkupila, ali do tiskanja nije došlo. Zahvaljujući brizi i procjeni prof. Josipa Solde, koji je uvidio važnost toga Vinjalićeva djela, te njegovim pregovorima devedesetih godina prošlog stoljeća, rukopis je prihvatio splitski Književni krug, te ga objavio 2010. u prijevodu Bruna Peze.

Djelo je, kao što smo naveli, podijeljeno na pet poglavlja, pa se u prvom govori o pastirskom pohodu ninskog biskupa Jurja Divnića, o podjeli franjevačke vikarije Bosne Srebrene, o franjevačkom generalnom kapitolu u Rimu, o počecima turskih osvajanja Dalmacije i njezinih gradova (Visovca, Karlobaga, Skradina, Klisa, Splita), o uskocima, zauzimanju Herceg Novoga, o događajima u Dalmaciji za vrijeme Ciparskog rata (1570.), o bitci kod Lepanta (1571.) i sklapanju mira između Turske i Venecije, te nakratko o crkvenim prilikama. Drugo poglavlje prikazuje česte borbe za oslobođenje pojedinih mjesta i područja pod turskom vlašću, govori o uskocima, o crkvenim prilikama u tom razdoblju, o Poljičkoj republici, o biskupu Ivekoviću te o Dalmaciji za Kandijškoga rata (1645.-1669.) o kojemu se govori i u trećem, opsežnijem poglavlju, koje sadrži tekstove o Jusufu Maškoviću, Pisanijevim pohodima, o turskim napadima na Krapanj, Novigrad, Šibenik, Zadvarje, te o oslobođenju Drniša i Knina, opsadi Klisa i brojnim turskim napadima na pojedina mjesta. Četvrto poglavlje odnosi se na sklapanje primirja i na Morejski rat (1684.-1699.), te o nastavku borbi s Turcima i njihovu osvajanju Pešte do oslobađanja pojedinih gradova (Knina, Vrlike) i određivanju granica (1699.). Posljednje peto

poglavlje, iznosi događaje nastale u spletu mletačke i austrijske politike, tj. o daljnjim turskim napadima na dalmatinske i druge gradove te njihovom oslobađanju, uz ostale teme koje se tiču podjele provincije Bosne Srebrene, osnivanju nove franjevačke provincije, o duvanjskom biskupu i lažnom caru Šćepanu Malom. Sva navedena poglavlja popraćena su znanstvenim bilješkama i komentarima (njih 487) koji se odnose na izvore i relevantnu literaturu na kojima počiva ovo Vinjalićevo djelo, veoma važno za hrvatsku historiografiju.

Ante Gulin

Ljerka Šimunković – Nataša Bajić-Žarko – Miroslav Rožman, *Pisma Ivana Luke Garagnina bratu Dominiku 1806.-1814.*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije, sv. 22, Državni arhiv u Splitu, Split 2008./2009., 359 str.

U Zborniku Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU objavljen je (sv. 25, 2007., str. 388-390) prikaz građe otisnute u časopisu Građa i prilozi za povijest Dalmacije (sv. 20, 2005.) pod naslovom *Iz korespondencije Dominika i Ivana Luke Garagnina*. Priređivačice te građe, važne za proučavanje povijesti obitelji Garagnin i širega područja Dalmacije u 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća, bile su Ljerka Šimunković i Nataša Bajić-Žarko.

U nedavno objavljenom, 22. broju istog časopisa (za 2008. i 2009. godinu), iste su priređivačice, zajedno s Miroslavom Rožmanom, za tisak priredile i objavile svojevrsni nastavak građe o obitelji Garagnin, pohranjen u Arhivu obitelji Fanfogna-Garagnin u Državnome arhivu u Splitu. Kao i u prethodnom nastavku, i ovdje je rečeni broj časopisa u cijelosti posvećen navedenoj arhivskoj građi. Riječ je o pismima koja je svestrani dalmatinski prirodoslovac, gospodarstvenik i sakupljač starina Ivan Luka Garagnin (1764.-1841.) upućivao bratu Dominiku (1761.-1848.). Transkribirana su i objavljena 182 pisma (od 11. veljače 1806. do 16. srpnja 1814.) koja vremenski pokrivaju razdoblje francuske uprave u Dalmaciji, a tijekom kojega su i Ivan Luka i Dominik Garagnin obnašali važne upravne dužnosti. Naime, obojica su braće u sredinama svoga djelovanja slovali za intelektualce frankofilskoga usmjerenja, ponajprije iskazivanog u prihvaćanju fiziokratizma te zasada Francuske revolucije. Tijekom francuske vladavine Dominik je bio izravni vladin delegat za Split i pripadajuće područje zaleđa i otoka, a 1808. godine maršal Marmont – vojni upravitelj Dalmacije – imenovao ga je civilnim administratorom dubrovačkoga područja (područje stare Dubrovačke Republike, Korčule te Boke kotorske). O uspješnosti njegova upravljanja svjedoči činjenica da je stekao naslov baruna Carstva te je 1810. odlikovan Legijom časti. U navedenom je razdoblju njegov mlađi brat Ivan Luka djelovao kao središnji inspektor za šume i rude, član Središnjega povjerenstva za poljodjelstvo te Središnjega povjerenstva za vode i ceste u Dalmaciji.

Izdanje navedene građe započinje *Rječju urednice* Nataše Bajić-Žarko (7) te *Uvodom* iz pera priređivača (9-29). U ovom se poglavlju, važnom za razumijevanje širega konteksta i ozračja vremena unutar kojega su pisma nastala, detaljno raščlanjuju opće političke prilike u razdoblju Napoleonove vlasti nad istočnim Jadranom te donose konkretni podaci o djelovanju (službama) braće Garagnin u to doba. Nadalje, predmet su uvodnih cjelina i struktura i sadržaj pisama. Ističe se da su ponajprije osobna. U njima se, kako je to i uobičajeno u prepisci između najbližih, govori o zdravlju članova obitelji, o prijateljima i poznani-